

Kurukan Fuga sariyε

Won man xaayi naa won ma taaruxue nun won maa naamunyie ii xaranfera a namu ε i falafe a namu a sεbεfe ra, na tiide nde naa won bε?

Naxee xaa wali a ra alo Jozephe Kirbo na fe i tɔxinε hali a to a kolonxi a nafe lanmanε a xa rawali xaaxili ra.

Fate fɔrε bɔxi findixi xui madangi yamanε nan na, a tiide na xan fiixi xui maa na luxinε alo yamanε nde tiide naxan fiixi sεbεlima.

A nun fan sεbεli mu minixi wɔyεnyi xa kui?

Alxuraana nun fote morie xaa kitabui misaalira won nee nan tun matεngεma ne mu masenxε sinde saanun e xa sεbε?

Naxee naa fate fɔrε bɔxi naamunyie rakatamara, kolonyi sɔtɔxinε fe ma e lanma e xa naxan naba, e wakilixinε wan ma namunyie nun fe forie mataalifera alo a falaxi e bε kεɲa naxε, e mu se saa xun I fεnε e xaa radangε.

Na taaruxi ragatee keren kerenma nde xaa saabui naa xεxi to fate fɔrε bɔxie xaa taaruxie kolonxi, Mali yamanε xaa taaruxie I falaxi nde naxan lanxi arasabatifema:

Mali rapɛrε sariyε xa namu lanmafe naxan na baaxi kurukanfuga.

INTERMEDIA CONSULTANT (SA) nun lagine radiyo rural bɔre to naxan naba Mars 1998 Kankan Lagine bɔxi ma. Radio rural wɔyεnlee a nun radio rural naxee naa fat fɔrε bɔxi kɔɔlam naxee banban xui nun maninkε xui falama ; Lagine nun Senegali fe xɔnnafenyie naxa e mapɔxun NOUVEL TECHNOLOGIE nɔɔma naxan nabaade yamee bε naxee naa daaxa.

Na saabui naa niɲε a naxa masen taaruxi ragatafe gbengbenyi nan a ra. Na kui bεlεxε naxa ti Mali taaruxi ma faa fala fe na kui daxaamui kijama naxan dande mukolon.

Mali sariyε buki binyaxi lanmafe tonbi tongo naani nun naani(44) nan ma naxan lanma a won tinkira xɔnma naxan won malima yi namuyie makantade.

A nun, sεbεliti naxee Mali taaruxi sεbε nu e dε nan nafula ma kurukanfuga lanmafe ra a falu e mu a waxan nabo. Xaranderaba Jibirili tafsir yane a xaa buki yaalanma nde naxan xili « EPOQE du mandeng » manden waxati a

« kurukanfuka xaa fe falanɛ xana mu duniɲɛ i taxunyi » a xaa marakolonyie fasri.

Manden lanmafe xaaxilee nde masenxine a kui kɔnɔ a xaran mixie luuxine e mu faxamui birin soto.

Yi nan findixi a singe ra taaruxi kolonyie bara nɔ kurukafauga lanmafe sɛbɛde a kinun a kɛɲama radiyo riralie a nun fe fenyie nun xui madangie xaa maali saabura alo naxee xili bara masen nun.

Naxee singe Manden lanma xui sɛbɛ nee gbe nun mali taaruxi ragatee xaa mange, Bakari sumano fan gbe anun Abule kanute nafan taaruxi ragte xaaloe naa ra tanbakunda Senegali bɛlɛxɛ ma e nee nan fɔrɔntin, nee fɔrɔtin xanbi maalanyi naxan naba kankan Abule kanute lan naxɛ, kurukanfuka naxan mini mɛni sɛbɛli a masenxi a nan kamalixi.

Manden lanmafe birin bɛ yamaa bara walinaxanma. Masenyi belebele naxee birin bara masen duniɲɛ kui e birin minixi ɲɔxɔnsɔsɛ belebele nde nan kui :

Alo Franse masenyi naxan tii 1789 adama di yo kiyaama narabaaxi Basitille xaa suxi kuye i baanɛ. Adamadi yo masenyi naxan nabaa duniɲɛ xun xɔnyi 1948 ra na yamanee xunlannɛ duniɲɛ xun xɔnyi naxee bara e xa yɛtɛralui soto, duniɲɛ gere xungbe firiyanɛ dangi xanbi.

Manden lanmafe (naxan nabaa kangaba mali yamanɛ ma) na maalanyi maxili 1236 naraba manden baa xanbi, yi mange kɔrɔmixi bɛlɛxɛ naxan xili sumaworo kante.

Kurukanfuga sariyɛ kirayee saanɛ mande yamaa rapɛrɛkiima naxan findi :

Naxan findi fe rapɛrɛ kiima, a naafuli kiima, a naamunyi kiima, a sariyɛ kiima a nun a rabilinyi, a nun fe nde .

Yi lanmafe masara xanbi (fɔree matiife, a nun konyiya) nabirin dangi xanbi a tan xaa fe falafe.

Hanya manden lanmafe sariyɛ rapɛrɛ maa yamaa yira naxee nu naa yi manden xungbe kui alo naxan lanxi yamaa rapɛrɛ kiima, wali taxun kii, ɲɔxɔsɔsɛ yɛyibaafe, marasɛnɛ kii, dɔxɔ bore ya fanyi a nun kinikini.

Sunyata keyita nun Sumaworo kante xa fɔrɔntinyi xungbe naxan nabaa kirina, han Sunyata naxa sɛnbɛ soto sumaworo xun ma, na kuye i baa nan a

ra Kamanyan kamara sibi mange naxa xili tii ala ko kurukanfuga sariye xara fala.

Mixi naxee sugandi yi sariye fee ma nee findi taa forie nde yare ratii nan na naxee faama findi de manden taa fun un firinyie ra.s

Ginee fan munu naa xanbi yi malanyi kui barima e fan xaa yareratie nu lanma a tan masenyi.

Yi lanmafe sariye maalanyi sigane han xi funun firin, a tan maalanyi nu rabaama Samdi bobo xaa nini nan bun, boboe xaa mange.

Fe singe naxan masen kurukanfuka malanyi rabi xanbi findi na taa fun un firinyie xaa mange rakali nan na a masenfera a sunyata keyita nan na Manden birin xaa mange ra.

Nafindi foree xaa belexe soe boreyi singe nan na ra :

Empir du Mali.

Na masenyi tii xanbi woyenyi masare naxa rabi e tagi na kui e naxa lan sariye tonbin tongo naani nun naani naa naxan kui.

E mu nemu dunije rapere ki yo ma :

Adam aya rafalaki, adama yo nun a ra baa fe, mange ya rawali ki , bariki yo a nun o naxan fan mu xirixi barikira, gine tiide yamane kui, denbayafe, xuri rabaafe sabarira, xone suxu ki, rabiliye makantafe, taaruxie ragatafe a nun a madangiki, joxoxoxe yayibaafe, ne birin masenxine.

Yee nan findi masenyi kendera kurukanfuka sariye kui maalanyi naxan naba kankan.

Taruxi ragatee nun fe fenyie rawali saamane naxee lanxi yi malanyi, muxu joxotixi fe fenyie ra ala ko e xa duluxote raba na xan a nijema yi wali xa siga fanna.

Muxu yi centre d'etude l'ingistique e t historique de la traduction orale (CELHTO) fan nuwali saamane naxee naa Niamey Niger boxima katarabi e xaa yarerati singe ma M Mangone Niane a xaa demeri ra yi buki sebe fera alifredi xui, a nun a nooma xarande kija naxe won ma xuie, na kui, muxu joxo naa ma, na faamane faxaamu tareya nde di ragalide won ma taaruxi kolonfema.

Muxu radiyo walikee (RER) birin nu walisaama.

Munse falama M Bernard Feller tan mafe ra interme dia consultants yarerati a xa maali mu a ra nun yi se se mu lanma nun ? Na fe ma mu naa ra wali saamanɛ a kinun a kɛɲama a nun muxaa duluxɔtɛ birafera mu xaa wali boreya fɔxɔra ala ko won ma daaxa yama axa a tɔnɛ sɔtɔ.

Conakry 30 septembre 1999

Siriman Koyate Consigner a la cour d'appel de kankan RG

Kurukanfuga lanmafe sariye :

Manden yarre ratie a naamunyi kiima a nun e fɔxɔ rabiree e malanne kurukanfuga 1236 kangaba yi lɛri Mali bɛlɛxɛ ma kirina gere xungbe dangi xanbi e naxa lan yi sariyɛ ma, sariyɛ naxee manden yamaa rapɛrɛ ma.

I- Yamaa rapɛrɛ ki

Tonbi 1 : Manden yamaa ɛ taxun xi yikinɛ

- Fu nun senni (16) « konyi naxee xali saase maxaninma »
- Naani (4) « Mɛngɛ banxi » mangɛya naa banxi naxee tagi
- Suuli (5) « Dinɛ makantee »
- Naani (4) « yamakalee »

Na yamaa keren keren mee birin nun a xaa wali nan a ra

Tonbi 2 : Yamakalee lanmanɛ e non di fala mangɛ bɛ, e findi e rasimara, a nun e xun mafalɛ ra masenyi kira yaama, katarabi sariyɛ ma na xee saaxi.

Tonbi 3 : Dinɛ makantee won karamɔxɔ nee ra e ta nan won tinkanma dinɛ ra. Birin lanma a xee binya a nun e suxu e suxu kiima.

Tonbi 4 : Yamaa i taxunxi siimaya kiinanma. Siimaya yo siimaya mixi keren sugandimanɛ naxan findima e xaa xunyira. Naxee naa siimaya keren (a ginɛ kiima a xamɛ kii) mixi naxee xaa sɔtɔɛ (bari) biraxi a bore fɔxɔra jɛ saxan kui.

Mixi naxee fan naa segetala nun xemoxie tagi nate xungbe naxee tongoma boxi rapere kiia e fan lanma e lan na nate tongoe.

Tonbi 5 : Yo naa birin be i xa parinte a nun i xaa i nii makanta. Naxanbi mixi fe fe raba adama nii baafe ma faxe nan na xanbira

Tonbi 6 : Ala ko boxi xa yiruwa e naxa **lan** xunde yayilan naxan tunnaxone nun wali tareya gere ma.

Tonbi 7 : Sanxuya naxa raso manden kee tagi a nun yele mafe.

Na nan naki joxoxose yo mu lanma a so yi yamee tagi naxan findima gere ra. Bore binye nan na sariye ra.

Nimoxomee tagi a nun bitenmee tagi, tanue nun mamadie tagi kinikini nun bere nan naanee tagi.

Tonbi 8 : A naxamasen a keyitee nan naa nee taa mangera.

Tonbi 9 : Dimee xurufe a findixi taa birin xaa wali nan na. Birin nooma findide di baabe ra.

Tonbi 10 : won jon xebu tiwon borema.

Tonbi 11 : I naxa i xaa gine nun i xaa di kerri han i sa so i doxore xonyi.

Tonbi 12 : Mange ya masare to naa baaba kii nan ma, mangeya mulanm a so di yo yira a baaba nde baloxi.

Won na xa mangeya so dimedi yira a xaa fere ma.

Tonbi 13 : Mixi yo naxa yomaya i lan woyenlee ra.

Tonbi 14 : Mixi yo naxa yo gine ma won ngee nee ra.

Tonbi 15 : Mixi yo belexe mulan a gine futuxi li fo a li i bara i yexeserimasa a xaa xaamori be han i bara tagan.

Tonbi 16 : Hali baafe e xa banxi walie ra, gine lanma e sunbuwon ma mange fe walibirin naa.

Tonbi 17 : Wule naxan fale bara bu han je tongo naani a falu a munobaade na lanmane a findi nondira.

Tonbi 18 : Won na won bore binya won moxi won bore be kipanaxe ;

Tonbi 19 : Di xeme birin biten firin naa be : A xaa gine barimixee a nun woyen naxan fala marafulunyi kui. Nee lanmane e binya a nun e suxu e suxu kiima.

Tonbi 20 : Wonaxa konyie paxankata, wo laxe keren fi e ma laxon keren kui e xee malabu. Wo kata e xa baa walife waxati ndee ma. Wgbe nan konyira kono a gbonfoe naxan a ma wo gbe mu nara.

Tonbi 21 : Won naxa lu faara waxati birin yi ginee yire : Mange gine, i dɔxɔbore xaa gine, karamɔxe xaa gine, seri kanyi xaa gine, i bore xaa gine.

Tonbi 22 : Lankande ya mixi lanmee xaa tonxuma nan a ra. Kono yete mgore mixi xungbe xaa tonxu ma nan a ra.

Tonbi 23 : Won axa yanfante ya raba wo bore tagi. Wo fala xui binya.

Tonbi 24 : Won axa xɔɛ tɔɛɛɛ.

Tonbi 25 : Sese mu xerayi ba toma manden kui.

Tonbi 26 : Ninge naxan taaxu mixi ra na mu lan yaare a xa bore rapere.

Tonbi 27 : Gine nooma ne fide xeme ma a ni fe a xaa kike wali to a ne mu matoma. A brimixee xui lanma a tongo xame fa wuya kiyoki.

Sagetala nooma ne gine fende a nefɛ ne mɔxɔyɛn soto.

Tonbi 28 : Sadaaxui ninge yore saxan nan a ra gine gbe keren, a barimixee fan keren keren.

Tonbi 29 : Futi kanafe a xinbeliira yi fe nan a ma : Xame xaa wonten gala mu walima ; gine nun xame keren daxu ; xame tagan a rabaafe ma futi kui.

Futi sakanama taa fari nan ma.

Tonbi 30 : Wo mixie mali naxee lanma e mali.

Tonbi 31 : Won bari bore ya binya ; futi a nun dɔxɔboreya

Tonbi 32 : Wo yaxui faxa, wa naxaa a ra yagi.

Tonbi 33 : Maalan belebele wo xaa yareratɛ binya, wo diɲɛn wo bore be

II- Daxaamui

Tonbi 34 : Mixi nooma se sotoɔde keɲa suuli ne : A sara, e fi i ma, a masara ; i wali ; a nun ke. Soto kii gbete seede munaxan ma na yaafenmane yaati yaati.

Tonbi 35 : i nu se to a fali a kanyi mukolon a findi ma wo se ra fo ɲɛ naani (4) dangi.

Tonbi 36 : Ninge gine xaa di naani ɲande a kantama nan gbe.

Tonbi 37 : Ninge ɣɔɾɛ masarama ɣɛxɛɛ naani nan na a namu si naani.

Tonbi 38 : Tɔxɛ gine nu a xelɛ naani saa a ragatamq gbe keren

Tonbi 39 : Mixi xaa se se donfe i xa kaame ba i ma muɲɛ mu a ra ɛ mu saa a saa i xaa gbɔɲfɔɛ a namu i yubɛmuɲɛ mu a ra

III- Rabilinyi makantafe

Tonbi 40 : Burunyi wo ma daxamui belebele nan a ra birin lan a makanta a ɲɔxɔsaa axɔɲ. Won ma munafanyi naa nan na kui

Tonbi 41 : Benun i xa tɛ saa burunyi kui i mu bɔxi xa mu matooma i xun nakeli i yaati wuribili xun tagira.

Tonbi 42 : Daalise naxee birin maxuruxi e lan manɛ e xiri sansi baa waxati a ɲiɲɔɲ e fa fulun kɔɲɔ yi daalisee tanmu a yaama : bare, ɲaari, dɔɔki a nun tɔxee.

IV- A xundusi

Tonbi 43 : Bala fasake kuyate bara sugandi Maalanyi birin xun yira a ta nan singe masenyi tiima mixee tagi ɲɔxɔsɔsɛ naxee tagi.

A ɲɔɲmanɛ bere i lande Manden taa birin kui kɔɲɔ a gbengbeyi mangɛ taa.

Tonbi 44 : Mixi yo mu yi sariyɛ matandi a kɔɲɔsimanɛ

Birin lanma a yi sariyɛ binya Manden kui birin.